

Diskussion

Les frères ennemis

OM MARC BLOCH OG LUCIEN FEBVRES MÅL MED HISTORIEN OG MED ANNALES

AF

OLE BAY

Tidligere rektor ved Birkerød Gymnasium, den nu desværre afdøde Erik Jørgensen, har i første hæfte af dette tidsskrifts bd. 106 analyseret brevvekslingen mellem Marc Bloch og Lucien Febvre om udgivelsen af *Annales* i de første år.¹ Han konkluderer, at dette materiale ikke bibringer meget nyt til det kendte billede. Det kan skyldes, at det er en indforstået korrespondance mellem to, der udmærket kendte hinandens synspunkter. Lucien Febvres breve til Henri Berr er fx langt mere åbne, og her kan man blandt andet læse om den stærke utryghed, Febvre til tider oplevede i konkurrenceforholdet til Marc Bloch.² Erik Jørgensen er opmærksom på, at der var uenighed, men lægger vægt på, hvordan Marc Bloch i et konkret tilfælde forsikrede Febvre om, at de også fremover ville holde sammen over for omverdenen og som oftest tænke »vi« og ikke »jeg« (s. 125). Forskellen mellem deres opfattelser var imidlertid mere omfattende, end det fremgår direkte af korrespondancen. Som jeg vil søge at påvise, handlede uenigheden om historiens funktion, om hvordan den historiske syntese skulle udformes, og om synet på kildekritikken.

¹ Erik Jørgensen: *Annales, Lucien Febvre og Marc Bloch 1929-1943*, *Historisk Tidsskrift* 2006, s. 113-133.

² Lucien Febvre: *Lettres à Henri Berr*, Paris 1997, særlig s. 368, 371, 466.

En fransk-kritisk skole?

Erik Jørgensen anfører (s. 117f), at den franske historiker Charles Seignobos – fra den foregående generation – blev set som eksponent for en metode, der var fikseret på kildedokumenter og traditionel politisk begivenhedshistorie. Bl.a. Lucien Febvre stillede sig særdeles kritisk over for ham; Marc Bloch i noget mindre grad.

I den danske tradition er Seignobos blevet placeret i en langt mere positiv rolle: Her opstillede Erik Arup en modsætning mellem en tysk-kritisk skole, der mente, man skulle have primære kildebelæg for alt, man skrev, og en fransk-kritisk skole, der gik ud fra, at man skulle bygge sin fremstilling på de data, man kunne udlede af kildematerialet, men ikke nødvendigvis behøvede have kildebelæg for enhver hypotese eller tolkning. Det vil sige, at der var et skarpt skel mellem en analysefase, hvor man kom frem til kendsgerningerne, og en syntesefase.³ Det væsentlige her er, at Arup byggede denne opfattelse på Langlois' og Seignobos' *Introduction aux études historiques* fra 1898. I denne blev lagt et meget tydeligt skel mellem en kildekritisk orienteret dataetablering og en efterfølgende syntesefase.

Denne opdeling var udtryk for et skel mellem *érudits* og *historiens*, som går langt tilbage i europæisk historieforskning, men særligt i Frankrig forblev af stor betydning, fordi man forbandt kildekritikken med arkivarskolen *École Nationale des Chartes*, hvorimod syntesen var opgaven for universiteterne og *École Normale Supérieure*.⁴

Når Marc Bloch, som Erik Jørgensen skriver (s. 125), ikke ønskede at være »un vil érudit« – en tarvelig lærd – er det fordi han var skolet i en tradition, hvor det lærde kendskab til historiske teknikker, herunder kildekritikken, nok var respektabel, men langt fra udtømte hele historiefagets opgave. Både for Lucien Febvre og for Marc Bloch lå vægten på, hvordan man bestemte de overordnede sammenhænge, syntesen.

I *Introduction aux études historiques* havde 'chartisten' Langlois skrevet de kildeanalytiske afsnit og Seignobos, der var uddannet på *École Normale Supérieure*, havde skrevet om syntesen.⁵ Det originale ved Seignobos var ikke skellet mellem syntese og analyse, men den dybe skepsis han nærrede over for den videnskabelige synteses muligheder, hvor han yndede at pege på den afgørende rolle, tilfældigheder spillede i den

³ Erik Arup: Danmarks krise i 1863, *Scandia* 3 1930, s. 48. Jf. J.Chr. Manniche: Tysk-kritisk og fransk-kritisk skole, *Historisk Tidsskrift* 1975, s. 40.

⁴ Massimo Mastrogregori: *Il genio dello storico. Le considerazioni sulla storia di Marc Bloch e Lucien Febvre e la tradizione metodologica francese*, Napoli 1987, s. 33ff.

⁵ Mastrogregori: *Il genio dello storico*, s. 40.

historiske udvikling.⁶ Lucien Febvre var kritisk i sin stilling til ham, men skrev også om den ironiske Seignobos, under hvis tvetydige banner de mindre konformistiske i Febvres årgang samlede.⁷

Når sociologen François Simiand i 1903 kritiserede en utilstrækkelig, uvidenskabelig historieforskning, var det netop Seignobos, han fokuserede på. Og det er tydeligt, at de franske historikere, der deltog i debatten, langt fra stod bag Seignobos. At han har været kongenial med Arup, netop fordi han ikke stod for stringente metoder til syntesedannelsen – Erik Arup er kendt for bemærkningen om, at syntesedannelse var at digte ud fra kendsgerningerne – er en mulighed. Thyge Svenstrup har udtrykt det, som at Langlois og Seignobos tildelte historikeren en større frihed i forskningsprocessen.⁸

Simiands artikel var et led i kampen for at etablere Durkheims sociologi som et universitetsfag. Udgangspunktet for kampen for det nye fag var, som man ofte så det i Frankrig, et tidsskrift, *l'Année sociologique*, hvor man først og fremmest via de meget omfattende anmeldelser søgte at give den ny sociologiske forskning retning, at inspirere og vejlede. Simiands artikel kom dog i et andet tidsskrift, *Revue de synthèse historique*, grundlagt i 1900 af filosofen Henri Berr, der mente at menneskeheds erfaring skulle indsamles i en systematisk historisk syntese, der skulle erstatte aprioriske teoretiske systemer.

Annales d'histoire économique et sociale havde også fra sin oprettelse i 1929 en karakteristisk profil. Hovedvægten var på anmeldelser. Man iværksatte *enquêtes*, dvs. undersøgelse af centrale problemstillinger med bidrag fra adskillige sider. Det eneste danske bidrag til AHES, Svend Aakjærs artikel om matrikler, var del i en enquête, der blev indledt i det første nummer og varede frem til 1942. En meget stor del af emnerne var samtidige. Fokus var på økonomiske forhold. Iøjnefaldende er det også, at de to redaktører skrev en meget stor del af, hvad der kom i tidsskriftet.

Deres egne mål med tidsskriftet hang sammen med, hvordan de så på på historiefagets indhold og metode.

Lucien Febvre: Syntesen binder forskningen sammen med livet

Lucien Febvre var i sine unge år meget materialistisk, for ikke at sige marxistisk inspireret. Erik Jørgensen noterer med rette, at hans dispu-

⁶ Yves Morel: *Charles Seignobos devant ses contradicteurs. Analyse de la controverse intellectuelle française du début du XXe siècle sur l'histoire I-II*, Lille 1998, særlig s. 267, 423, 813.

⁷ Lucien Febvre: *Combats pour l'histoire*, Paris 1992 [1953], s. VII.

⁸ Thyge Svenstrup: *Erik Arup*, København 2006, s. 671.

tats også fik plads til sociale og økonomiske spørgsmål. Det kan endda formuleres endnu stærkere: Lucien Febvre forklarede den politiske udvikling ud fra klasse modsætninger, og det bærende tema var modsætninger mellem den irrationelle og voldelige adel over for det økonomisk rationelle, fredelige *bourgeoisie*. I fransk historievidenskabs flag-skib, *Revue historique*, blev han paradoksalt nok klandret for, at han brugte for mange kræfter på begivenhedshistorien. Hans fremstilling af de økonomiske og sociale forhold var mesterlig og burde derfor have været udbygget til et samlet billede af denne side af historien.⁹

I 1920'erne skiftede Febvres interesse fra klasse modsætninger til den intellektuelle civilisations historie. Her udviste han interesse for individer, men ikke fordi han tillagde det individuelle og de enkelte begivenheder en afgørende rolle i historien, tværtimod. Lucien Febvre var grundlæggende af den opfattelse, at enkeltbegivenheder ikke kunne ændre historiens udviklingsgang.¹⁰ Han nærede også en dyb mistro til, at politik og særligt politisk vold kunne skabe noget positivt. Fremskridt skabtes i økonomien, i civilisationen.

Tesen i det, der må karakteriseres som hans hovedværk, *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle: La religion de Rabelais* (Paris 1942), er ofte udlagt sådan, at ateisme ikke kunne eksistere i det 16. århundrede. Men han skrev faktisk om en ateist i 1500-tallet. Ateismen kunne dog ikke have nogen gennemslagskraft på den tid. Rabelais forklarer, hvordan tidens intellektuelle redskaber gjorde det vanskeligt at tænke sig en verden uden Gud.

De enkeltpersoner, Lucien Febvre mente, historikeren burde interessere sig for, var dem, der skabte det, som samfundet havde brug for og derfor tog til sig. Denne opfattelse af den intellektuelles opgave genfindes i hans opfattelse af historieforskningens opgave. Den var at rejse de problemer, der var væsentlige for samtiden, og give svar på dem. Det betød for Lucien Febvre, at forskningen til stadighed skulle kritiseres, mens forskeren på sin side skulle søge at forstå sin samtid, så han kunne bestræbe sig på at arbejde med de spørgsmål, der var væsentlige.

Kritikken var en forudsætning for forskningens udvikling. Han yndede at citere Augustins ord om, at kættere har deres nødvendige plads, *oportet haeres esse*.¹¹ Det var ikke den stridbare Martin Luther, der var hans forbillede i reformationstiden, men derimod Erasmus, der nok var

⁹ Christian Pfisters anmeldelse af Lucien Febvre: *Philippe II et la Franche-Comté. Étude d'histoire politique, religieuse et sociale*, Paris 1911, i *Revue Historique* 109, 1912, s. 405f.

¹⁰ Lucien Febvre: Histoire des Sentiments. La Terreur, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 6, 1951, s. 522.

¹¹ Lucien Febvre: *Combats pour l'histoire*, Paris 1992 [1953], s. 16.

kritisk, men søgte at ændre kirken indefra. Erasmus stod for universelle værdier, for rationalisme, for civilisation, hvor Luther var voldelig og partikularistisk.¹²

Da Lucien Febvre blev ansat ved den elitære forskningsinstitution *Collège de France*, opfattede han det ikke som sin opgave at demonstrere en metode, men udfolde kritik af historiske begreber og idéer i den moderne verden.¹³ Kritik ville ramme begreber, der var forældede, fordi de var svar på forældede problemstillinger.

Lucien Febvre opfattede metoder som redskaber til at løse bestemte problemer på. Og han opfattede de kildekritiske teknikker som tydeligt forældede. En kompetent historiker løste de tekniske problemer løbende, og havde ikke brug for en håndbog.¹⁴

Marc Bloch: Historieforskningen kræver metode – også på synteseplan

Marc Blochs opfattelse af den kildekritiske metode var helt anderledes. Allerede i 1906 antydede han i private notater, at historien ikke var en videnskab, men burde udvikles til det:

I det 19. århundredes var den instrumentelle side af fagets forskningsmetode blevet udviklet, »... den kritiske metode er, tror jeg, ført til sit fuldendelsespunkt. Den har stadig gjort fremskridt siden Fustel. Men historikeren ligner en biolog, som har et udmærket mikroskop, men ikke ved, hvad det skal anvendes til.«¹⁵ Mikroskopet var de kildekritiske metoder og andre historiske teknikker, han bl.a. havde lært af Langlois, til hvem han dedicerede sin disputats. Erik Jørgensen anfører (s. 129), at Marc Bloch skrev om »stakkels Langlois« parallelt med den tilsvarende stakkels Sylvestre Bonnard i Anatole Frances roman. Men Marc Bloch havde faktisk stor respekt for Langlois. Da han i 1942 skrev på sine overvejelser over historien, *Apologie pour l'histoire*, understregede han over for Febvre, at hverken Durkheim på den ene side eller Langlois og Seignobos på den anden side var dumrianer.¹⁶

Når Bloch brugte udtrykket »stakkels« om Langlois, var det fordi,

¹² Lucien Febvre: *Martin Luther, un destin*, Paris 1988 [1945], s. 75-96, 101f, 105, 174; Marleen Wessel: »Honneur ou Patrie?« Lucien Febvre et la question de sentiment national, *Genèses* 25, 1996, s. 132f.

¹³ Lucien Febvre: *Michelet et la Renaissance*, Paris 1992, s. 241.

¹⁴ Lucien Febvre: Pro parva nostro domo, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 8, 1953, s. 514.

¹⁵ Marc Bloch: *Methodologie historique* (Février 1906), *Rivista di storia della storiografia moderna*, bd. 9, 1988, s. 155, 162.

¹⁶ Lucien Febvre: Marc Bloch: Témoignage sur la période 1939-1940. Extraits d'une correspondance intime, *Annales d'histoire sociale* 8, 1945, s. 31.

som Bloch skrev i en kort nekrolog, Langlois efterhånden mindre og mindre kom med egne konklusioner og analyser, men til sidste kun udgav kildesamlinger.¹⁷ Romanfiguren Sylvestre Bonnard var netop optaget af at samle gamle dokumenter.

Marc Bloch er kendt for at fremme komparativ metode i historiefaget. Det var ikke noget særsyn omkring år 1900 at pege på denne analysemådes fordele – faktisk havde Langlois i sine unge år skrevet en lille komparativ undersøgelse af England og Frankrig i middelalderen, som Marc Bloch senere henviste til som et eksempel.¹⁸ Det særlige ved Marc Bloch er, at han fastholdt interessen for metoden og søgte at lægge den til grund for sin forskning.

Engagementet i sagen viste sig allerede før Første Verdenskrig, både i arbejdet med hans disputats og i den store artikel, han skrev i *Revue de synthèse historique* om, hvordan man skulle forske i Île-de-Frances historie.¹⁹ I sin bog fra 1923 om de mirakelskabende konger, *Les rois thaumaturges*, anvendte han det princip, han nu kaldte komparativ historie. Han udviklede metoden videre, som det fremgår af hans foredrag på historikerkongresen i Oslo i 1928 – som Erik Jørgensen nævner – og af en række konkrete undersøgelser. Først og fremmest kan man se hans *La société féodale* som en systematisk praktisering af den komparative metode.

Marc Blochs og Lucien Febvres mål med Annales

Tidsskriftet tematiske fokus var økonomi, ikke nødvendigvis økonomisk historie, men en empirisk baseret forståelse af økonomien, der kunne træde i stedet for en økonomisk teori, som man mente var præget af aprioriske og teleologiske synsvinkler. Dette kritiske syn på faget var i øvrigt også udbredt blandt økonomer i Frankrig dengang og var bl.a. basis for François Simiands arbejder.

Som introduktionen i det første nummer gjorde klart, henvendte man sig ikke blot til forskere i forskellige fag, men i lige så høj grad til de mennesker, der arbejdede med økonomiens problemer i praksis. I deres status efter det første år understregede de to redaktører, at for-

¹⁷ Marc Bloch: Nouvelles personelles, *Annales d'histoire économique et sociale* 1, 1929, s. 584.

¹⁸ Charles-Victor Langlois: The Comparative History of England and France During the Middle Ages, *English Historical Review* Vol. 5, 1890, s. 260-263; Marc Bloch: *Melanges historiques*, Paris 1963, s. 16.

¹⁹ Andrzej Feliks Grabski: Marc Bloch przed »Annales«, *Dzieje Najnowsze* XIII, Poznan 1981, s. 131, 134; Marc Bloch: L'île-de-France, les pays autour de Paris, *Melanges historiques*, Paris 1963, s. 739, 764.

retningsfolkene i USA havde forstået, at man ikke kunne skabe ledere uden kultur, og man havde ikke kultur uden et objektivt studie af fortiden.²⁰

Den tredje årgang indledte Marc Bloch med artiklen »Culture historique et action économique: à propos de l'exemple américain«, hvor han vurderede den amerikanske *business history*. Han understregede nødvendigheden af en historisk kultur for at handle adækvat i nutiden og den ofte katastrofale mangel på historisk viden, moderne virksomheder havde. Den amerikanske interesse for *business history* var, skrev Marc Bloch, et udtryk for projektionen på fortiden af de fornemmelser og intuitioner, som nutidens praksis føder. Derfra fik man både erfaring og historisk kultur.²¹ Det er nok ikke et realistisk billede af den betydning, historisk dannelse faktisk havde i USA, men derimod et klart billede af den betydning, man håbede AHES ville få for det økonomiske livs ledere i Frankrig.²² Den dannelse – *formation* – Lucien Febvre mente, eliten behøvede, skulle netop have bredde og ikke være en snævert erhvervsrettet uddannelse; herom anvendte han sarkastisk ordet *déformation* (mis-dannelse).

Den store vægt på nutidige emner kan ses i sammenhæng med Lucien Febvres krav om, at historieforskningens problemer burde bestemmes af nutidens behov. Året efter at Bloch havde indledt årgangen med at skrive om historisk kultur i amerikansk erhvervsliv, kom Febvres vurdering af den franske koloniudstilling i 1931 på *Annales'* første sider i 1932. Den stort anlagte udstilling havde til formål at styrke fransk bevidsthed om og stolthed over kolonierne. Man søgte ikke blot at vise de eksotiske elementer, men også den positive udvikling i de franske kolonier, fx inden for sundhed og uddannelse.²³ Febvre var dog kritisk i sin kommentar og brugte den som afsæt til at argumentere for historikerens særlige mulighed for at udpege og perspektivere de væsentlige samtidige problemer. *Annales* havde her en særlig opgave. Tidsskriftet var ikke oprettet i opposition til en etableret historievitenskabs samlet om *Revue historique*, men søgte at udvikle arbejdet med økonomisk historie, ja med økonomi i det hele taget, og med appel til grupper uden for forskernes kredse.

²⁰ Lucien Febvre & Marc Bloch: Au bout d'un an, *Annales d'histoire économique et sociale* 2, 1930, s. 3.

²¹ Marc Bloch: Une nouvelle revue d'histoire économique, *Annales d'histoire économique et sociale* 1, Paris 1929, s. 240.

²² Lutz Raphael: The Present as Challenge for the Historian. The Contemporary World in the AESC, 1929-1949, i *Storia della storiografia* 21, 1992, s.26.

²³ Charles-Robert Ageron: L'exposition coloniale de 1931, i Pierre Nora (red): *Les lieux de mémoire* 1, Paris 1997, særligt s. 497f.

Modsætningen til det *Scandia*, der oprettedes samme år, med en programmatisk vægt på de kildekritisk stringente analyser – og som i det mindste Erik Arup så i en tydelig opposition til *Historisk Tidsskrift* – er tydelig.²⁴

Man kan undre sig over, at Lucien Febvre, der mere interesserede sig for den intellektuelle civilisation og ikke længere så meget for økonomi, skulle bruge så store ressourcer på *Annales*. Længe brugte han da også lige så mange ressourcer andre steder.

Revue de synthèse historique havde i 1931 taget navneforandring til *Revue de synthèse*, og redaktionen arbejdede nu for at skabe en syntese af al empirisk forskning – også den naturvidenskabelige. Men hvert andet nummer havde fokus på historie, og her havde Febvre en ledende rolle. Han skrev lige så mange væsentlige artikler i *Revue de synthèse* som i *Annales*. Her havde han mulighed for at pleje sin interesse for idéhistorie. I 1937 afbrød han samarbejdet af ikke helt klare grunde. Men forinden mente han, at fornyelsen i historiefaget mindst lige så meget kom fra *Revue de synthèse* som *Annales*.

Dertil kom *l'Encyclopédie française*, hvor Febvre påtaget sig en anden og langt mere krævende opgave.²⁵ Da den franske undervisningsminister i 1932 havde foreslået, at der skulle skabes en ny nationalencyklopædi, anbefalede Febvre en helt anden model end et alfabetisk opslagsværk. Man fulgte hans forslag, og han blev reelt fællesredaktør for projektet. De enkelte bind skulle være problemcentrerede. De bedste videnskabsmænd skulle skrive store, problemcentrerede artikler, der viste, hvor forskningen var på vej hen. Bindene blev ikke limet, men man kunne løsne to skruer og fjerne forældede hæfter og indsætte nye, efterhånden som forskningen bevægede sig fremad. Målgruppen var igen den dannede offentlighed, der havde brug for sammenhæng og forståelse i verden for at kunne fungere i den.

Marc Bloch, derimod, koncentrerede næsten hele sin arbejdskraft på *Annales*, som netop egnede sig til at fremme hans komparative historie. I anmeldelser kunne han pege på sammenligningsmuligheder her og der, og særligt i de føromtalt *enquêtes* kunne man opstille de fælles problemstillinger, de enkelte undersøgelser skulle orientere sig mod.

Selvom man kan pege på, at både Marc Bloch og Erik Arup interesserede sig for landboforhold, er det for mig tydeligt, at en forskningsorienteret syntese med anvendelse af komparativ metode som Marc Blochs *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931) lå endog meget langt fra den type politisk orienterede kildeanalyser, Erik Arup

²⁴ Thyge Svenstrup: *Erik Arup*, København 2006, s. 402f, 588.

²⁵ Lucien Febvre: *Combats*, s. 136, 140.

anså for sit egentlige videnskabelige arbejde. Arup mente tydeligvis, at han kunne forstå danske forhold ud fra en analyse af danske kilder.²⁶ Marc Blochs komparative historie besvarede en type af spørgsmål, Erik Arup ikke ønskede at stille.

Simiand

Interessen for komparativ historie delte Marc Bloch absolut ikke med Lucien Febvre, hvilket tydeligt demonstreres ved deres forskellige forhold til Simiand. Den kritik af datidens historieforskning, Simiand skrev i 1903, er senere blevet anset som så grundlæggende for *Annales*-skolen, at den blev genoptrykt i tidsskriftet i 1963. Simiand har umiskendeligt status som en af *Annales*-strømningens åndelige ophavsmænd.²⁷ Simiand argumenterede i artiklen for, at den videnskabelige forståelse af historien skulle opnås ved at finde generelle årsagssammenhænge gennem en stringent anvendelse af komparativ metode.

Senere, i 1908, argumenterede han i en anmeldelse af flere nyere disputater i et andet fag, geografi, for, at regionale undersøgelser burde søge efter de generelle årsager til fænomenerne med en systematisk anvendelse af komparativ metode.²⁸

Da Lucien Febvre i 1922 i sin bog om geografien i historien tog stilling til Simiands opfattelse, var han klart afvisende. Han var ikke principielt imod at anvende en komparativ metode i lokalhistoriske undersøgelser, men man forstod de enkelte lokale fænomener bedst ved at se dem i deres lokale sammenhæng, i den komplekse helhed, de indgik i – ikke ved at isolere faktorerne, som Simiand lagde op til. Hvor Simiand ønskede at gøre data så simple, at de kunne kvantificeres, så Lucien Febvre det enkelte *fait* som noget, der ikke kunne forstås uden for den omfattende, komplekse helhed, det indgik i. Man skulle, som Henri Berr skrev, Lucien Febvre havde gjort det i Luther-bogen, udføre syntese i analysen. Berr understregede, at man i en tidligere generation havde skelnet klart mellem analysen, der først frembragte data, og syntesen, der organiserede dem. Men dette skel burde man fjerne, som Lucien Febvre gjorde det, når han lod analysen være styret af syntesens ånd.²⁹

²⁶ Jf. Erik Arup: Svar til mine kritikere i Historisk Tidsskrift. I Erik Arup: *Udvalgte afhandlinger og anmeldelser II*, København 1977, s. 460.

²⁷ Jf. Jacques Revel m.fl. (red.): *La nouvelle histoire*, Paris 1978, s. 513ff (Simiand, François).

²⁸ François Simiand: Géographie humaine et sociologie, *L'année sociologique* 11, 1906-09, s. 723-732.

²⁹ Henri Berr: Luther et son milieu. À propos du «Martin Luther» de Lucien Febvre, *Revue de synthèse historique* 48, 1928, s. 18f; Henri Berr: Analyse, *Bulletin de la Centre Internationale de Synthèse* 5, 1928, s. 26f.

Da *Annales* begyndte at udkomme, fik man Simiand til at indvillige i at lede en undersøgelse om prishistorie, som han gennem mange år havde brugt som gennemgående emne for sine komparative undersøgelser, men han frasagde sig opgaven. Det skete udtrykkeligt på grund af uenigheden med Lucien Febvre om, hvordan man skulle gribe det an. Febvre mente, at man først skulle gå ud i omfattende omhyggelige lokalhistoriske undersøgelser for at finde alle de særlige årsager og betingelser i de enkelte lokalsamfund, før man kunne gå videre til komparative undersøgelser, hvortil Simiand svarede arrigt og afviste fremover at samarbejde med *Annales*.³⁰

De linier om Simiand, som Erik Jørgensen skriver (s. 125), Marc Bloch ikke ville offentliggøre af hensyn til sin ansøgning ved *Collège de France* i (1933), udgav han året efter i 1934 i *Revue Historique*. Det var en stor anmeldelse af Simiands *Le Salaire, l'évolution sociale et la monnaie* (1932), hvor Simiand undersøgte lønudviklingen i Frankrigs forskellige regioner over en lang tidsperiode. Simiand havde opgivet at sammenligne forskellige lande, fordi det var for svært at specificere, hvilke af de mange forhold, der var forskellige mellem dem, noget Marc Bloch klandrede ham for. Der er enkelte andre kritikpunkter, men anmeldelsen er som helhed meget positiv over for de konjunkturundersøgelser, Simiand nu arbejdede med. Det kan åbenbart diskuteres, om artiklen gav nede Marc Blochs ansættelsesmuligheder i Paris,³¹ men da Simiand døde, søgte Marc Bloch hans stilling og argumenterede i den sammenhæng netop for, at han med sin anvendelse af komparativ metode var den, der fulgte tættest i Simiands fodspor.

Det blev aftalt, at Febvre skulle anmelde den samme bog i *Annales*, men det blev ikke til noget. Lucien Febvres endelige ord om Simiand kom måske i 1942-43, hvor han reelt kontrollerede redaktionen. Året 1942 indledtes med en artikel med titlen »Læren af et nederlag: Essay om François Simiands metode«,³² hvor Lucien Febvre-protégéen Charles Morazé som historiker påpegede begrænsningerne i Simiands projekt om en positiv økonomi. Året efter satte Lucien Febvres med sin egen letflydende, dramatiske pen Simiand på plads, da han skrev at man skulle: »... redde økonomien fra den eksperimentelle videnskabs frygtelige greb; ikke falde tilbage i de fejl, som Charles Morazé for nylig

³⁰ Lucien Febvre: Le problème historique des prix, *Annales d'histoire économique et sociale* 2, 1930, s.70, 76; J.-P.R: Une correspondance entre Lucien Febvre et François Simiand à l'aube des «Annales», *Vingtième siècle. Revue d'histoire* 23, 1989, s. 110.

³¹ Eugen Weber: About Marc Bloch, *The American Scholar* 51, 1981/82, s. 80; Carole Fink: *Marc Bloch. A Life in History*, New York 1989, s. 176.

³² Charles Morazé: Les leçons d'un échec. Essai sur la méthode de Simiand, *Mélanges d'histoire sociale* 1, 1941, s. 5-24.

påpegede hos Simiand; holde sig tilbage over for den assimilation, som forfatteren til *Salairé*³³ med så stor kraft og intelligens ilde anvendt forsøgte at fremme ...«³⁴

Marc Bloch bevarede derimod en tilknytning til Simiands tanker, som man tydeligt kan se i hans anvendelse af begrebet *expérience*. Historikere har netop karakteriseret historien ved, at den ikke kunne anvende eksperimenter: Erik Arup fastslog med et hjertesuk – efter at have set en film om Pasteurs metoder – at historiens får ikke dør af forkerte indsprøjtninger.³⁵

For at tilnærme sociologiens metode til naturvidenskabernes eksperimenter skrev Simiand i 1922, at man nu, ved at indsamle et tilstrækkeligt stort statistisk materiale, kunne isolere de forskellige faktorer og intellektuelt bestemme de relationer, man i naturvidenskab fastslog gennem eksperimenter. I stedet for det naturvidenskabelige forsøg talte Simiand om statistiske *eksperimenter*, baseret på erfaring, *expérience*.³⁶ Ordet har på fransk både betydningen »erfaring« og »eksperiment«. Hvis man kunne finde et materiale, der indeholdt tilstrækkeligt mange spontane *expériences*, ville man være i stand til at fastslå de kausale sammenhænge gennem kvantitativ analyse.

I 1930'erne begyndte Marc Bloch selv at anvende begrebet *expériences naturelles* eller *expériences spontanées*. I hans bog om historiens problemer, hvis ufærdige manuskript blev udgivet som *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, planlagde han at skrive et kapitel om *L'expérience historique*, hvor den komparative historie nu blev et underpunkt.³⁷ For ham var historien nu en videnskab baseret på erfaring, og kildekritikken var lige så tydeligt kun et forarbejde til den videnskabelige fortolkning.³⁸

Årsagen til, at Bloch ofte viste interesse for områder i udkanten af den feudale verden, som Sardinien, Korsika eller de frisiske områder, er netop, at de frembød værdifulde *expériences naturelles*. Som han skrev i en anmeldelse med den programmatisk titel »Une expérience historique: la Sardaigne médiévale«: »Der var i udkanten af den store blok af vestlige civilisationer, enkelte små områder, hvis skæbne det havde været at undgå nogle af de hovedstrømninger, der havde formet resten af Europa.

³³ Henviser til François Simiand: *Le Salaire, l'évolution sociale et la monnaie*, Paris 1932.

³⁴ Lucien Febvre, Bilan critique et programme d'action: vers la cité nouvelle, *Mélanges d'histoire sociale* 3, 1943, s. 53f.

³⁵ Troels Dahlerup, *Hvad er historie*, Foredragsmanuskript (upubliceret), s. 1.

³⁶ François Simiand: *Statistique et expérience, remarques de méthode*, Paris 1922, s. 11.

³⁷ Marc Bloch: *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien. Édition critique préparé par Étienne Bloch*, Paris 1993, s. 44.

³⁸ Marc Bloch: Comment et pourquoi travaille un historien (1940) i Marc Bloch: *L'Histoire, la Guerre, la Résistance*, Paris 2006, s. 840f.

Da de ikke havde haft nogen stor politisk rolle, havde de heller ikke interesseret den »store« historie, men den dag, hvor begrebet *expérience historique* var blevet en del af vores metoder, ville de blive mål for en stærk interesse for en fornyet videnskab. Med deres særlige struktur var de en udmærket »reagens« på de indflydelser, de ikke havde været udsat for.«³⁹ (Reagens er et stof, der bruges til at påvise tilstedeværelsen af et andet stof ved at få det til at reagere på en bestemt måde).

Her var det væsentlige altså, at disse samfund har undgået en hovedstrømning; derfor kunne sammenligningen tjene til undersøgelsen af konsekvenserne af eller årsagerne til, at denne strømning ikke har fået sit gennemslag i dette samfund. Det, der fx gjorde Sardinien til en interessant *expérience historique*, var, at samfundet var seigneurialt, men der eksisterede ingen vassalitet.

Grundlæggende er den måde, hvorpå forskningen inden for rammerne af den komparative historie kunne generere ny viden og nye forskningsopgaver. Man søgte efter en *expérience* som Sardinien, netop fordi man havde brug for et eksempel på et samfund uden vassalitet. Og konstaterede man en forskel mellem samme fænomen i to samfund, ville man søge at isolere den forskel mellem de to samfund, der forklarede forskellen. Marc Bloch mente, at den komparative metode for at virke skulle arbejde med fænomener inden for samme overordnede civilisation, som for ham, i alle hans analyser, var Vesteuropa.

I Marc Blochs øjne opstod forskningens problemer inden for forskningen egne rammer. Man skulle, mente han, være varsom med at tage udgangspunkt i nutidens brændende problemer.⁴⁰ Her stod han langt fra Lucien Febvre, for hvem det var eksistentielt nødvendigt, at historieforskningens problemstillinger var væsentlige for samtiden.

For Marc Bloch var engagementet i nutiden mere en art garanti for den erfaring af det menneskelige, der sikrede historieforskningens kvalitet. Dette gælder det eksempel, Erik Jørgensen anfører (s. 119) om Henri Pirenne, der ikke ville begrave sig i fortiden, men ville opleve nutiden. Det var netop denne kontakt, der for Marc Bloch (og Henri Pirenne) sikrede den stoiske ligevægt over for historiens problemer, der kendetegnede den store historiker.⁴¹

Derfor er den stærke vægt af nutidige forhold i *Annales* også mere

³⁹ Marc Bloch: Une expérience historique: La Sardaigne médiévale, *Annales d'histoire économique et sociale* 10, s. 50.

⁴⁰ Marc Bloch: Bulletin historique. Histoire d'Allemagne. Moyen Age, *Revue historique* 170, Paris 1932, s.100.

⁴¹ Marc Bloch: Henri Pirenne, *Revue historique* 176, , s. 673; Henri Pirenne: De l'influence allemande sur le mouvement historique contemporain, *Scientia* 34, 1923, s. 174.

væsentlig i Lucien Febvres perspektiv, fordi den for ham skulle sikre selve forskningens orientering.

Annales' første år var ikke nogen publikumsmæssig succes. Den sociale elite uden for forskernes kreds, man appellerede til, viste sig ikke blandt abonnenterne. Et publikum til den ambitiøse *Encyclopédie française* manglede tydeligvis også, og dette projekt gik langsomt i stå under Anden Verdenskrig. På *Annales* faldt abonnenttallet. Man brød samarbejdet med forlæggeren og blev nødt til at udgive tidsskriftet for egne, dvs. primært Blochs hustrus penge. Under Vichy-regeringen blev Bloch formelt udelukket af redaktionen, og Lucien Febvre var ikke blot reelt eneredaktør, men skrev så meget af tidsskriftet, at han overvejede at gøre det delvis under pseudonym. Han var usikker på tidsskriftets fremtid og overvejede at slå det sammen med *Revue de synthèse*.⁴² Kuriøst nok skrev Astrid Friis da også i 1947 i Danmark, at tidsskriftet var gået ind.⁴³

Men det fortsatte efter Anden Verdenskrig under nyt navn: *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*. Der kom en anden vægtning, idet den store andel af samtidigt materiale blev opgivet, og antallet af artikler voksede på bekostning af anmeldelserne.⁴⁴

Den generation, der overtog *Annales* efter Anden Verdenskrig stod, med Fernand Braudels meget materialistiske, konjunkturorienterede historie, langt fra Febvre. Febvre beundrede Braudel, og havde dediceret *Rabelais* til ham, men tog tydeligt afstand fra den etageopdeling mellem strukturer, konjunkturer og begivenheder, som Braudel introducerede.⁴⁵ På den anden side hadede Febvre også, når elever efterabende fortsatte i mesterens fodspor.

Der var også i den nye generation en bred interesse for langsigtede konjunkturundersøgelser, inspireret af en række forskere i fransk økonomisk videnskab. Men den forskningstradition var i trediverne ikke kun blevet udviklet i *Annales*, men mindst lige så meget i det *Revue d'histoire économique et sociale*, som Erik Jørgensen (s. 118) nævner førte en skrantende tilværelse i tyverne, men dog viste sig i stand til at tage væsentlige nye områder op.⁴⁶

⁴² Lucien Febvre: Marc Bloch: Témoignage sur la période 1939-1940. Extraits d'un correspondance intime, *Annales d'histoire sociale* 8, 1945, s. 24; samme: *Lettres à Henri Berr*, s. 568

⁴³ Astrid Friis: Moderne engelsk Historikerskole. Økonomisk Historie. Nogle Aspekter, *Historisk Tidsskrift* 11. rk. bd. 2, 1947-1948, s. 273.

⁴⁴ H.L. Wesseling & J.L. Oosterhoff: De Annales, geschiedenis en inhoudsanalyse, *Tijdschrift voor geschiedenis* 99, 1986, s. 556.

⁴⁵ Lucien Febvre: Propos d'initiation: vivre l'histoire, *Mélanges d'histoire sociale* 3, 1943, s. 11f (*Combats* s. 25f), jf. Guy Massicotte: *L'histoire problème. La méthode de Lucien Febvre*, Quebec/Paris 1981, s. 3.

⁴⁶ Luciano Allegra & Angelo Torre: *La nascita della storia sociale in Francia dalla Comune alle «Annales»*, Torino 1977, s. 276ff.

En tilsvarende baggrund savnede man i Danmark. Inga Floto har set paralleller mellem opbygningen i Arups Danmarkshistorie og i tredelingen i Braudels arbejder.⁴⁷ Men Braudel baserede sig tydeligt på den forudgående franske diskussion, der netop lagde vægt på, hvordan man kunne skabe en videnskabelig historie på et niveau, der lå over og adskilt fra kildekritikken.

Arups begreb »fransk-kritisk skole« forekommer alene baseret på hans læsning af Langlois' og Seignobos' *Introduction*, og i Danmark synes hverken Erik Arup eller nogen anden historiker at have vist interesse for den bredt anlagte diskussion om historiefaget, der dengang foregik i Frankrig. Det gjorde tilsyneladende kun filosofen og sociologen Svend Ranulf.⁴⁸

Netop fremhævelsen af kildekritikken som historiefagets adelsmærke, som Arup og *Scandia* stod for, har måske betydet, at den politiske historie fortsat fyldte meget, mens bredere, systematiske undersøgelser, som dem *Annales*-skolen kom til at stå for, ikke kom i fokus.

Den mentalitets- eller civilisationshistorie, Lucien Febvre var eksponent for, havde få efterfølgere i den efterfølgende generation. Robert Mandrou, der tættest fulgte i Febvres fodspor, blev klemt ud af redaktionen på *Annales*.⁴⁹ Og Marc Blochs komparative historie har næppe nogen direkte arvtagere i den næste generation. Mange af de temaer, der gik videre her – som vægten på store syntese og det tværfaglige arbejde – var måske ikke så specielle for *Annales*.

Men tilbage står, at Marc Bloch og Lucien Febvre havde skabt et tidsskrift, der ikke blot kunne overleve, men også forny sig på markant vis. Det sidste var altid Lucien Febvres første krav til forskningen. Når Erik Jørgensen næsten beklager korrespondancens mangel på dramatik, kan det være værd at understrege, at evnen til at få et samarbejde til at fungere – på trods af faglige uenigheder som dem, der er blevet fremhævet i dette indlæg – kan være en afgørende kvalitet. Som Thyge Svenstrup netop i sin biografi har dokumenteret, var det den, der så tragisk manglede hos Erik Arup.

⁴⁷ Inga Floto: Myten om Erik Arup, *Historisk Tidsskrift* 2006, s. 546.

⁴⁸ Svend Ranulf: *Socialvidenskabelig metodelære*, København 1946, s. 84ff, 103ff.

⁴⁹ Philippe Joutard & Jean Lecuir: Robert Mandrou. L'itinéraire d'un historien européen du XXe siècle, i *Histoire sociale, sensibilités collectives et mentalités. Mélanges Robert Mandrou*, Paris 1985, s. 11; Jean Lecuir: Robert Mandrou: Genèse de l'*Introduction à la France Moderne*, I Robert Mandrou: *Introduction à la France Moderne 1500-1640. Essai de psychologie historique*, Paris 1998 [1974], s. 462ff.